

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.218:167.1

КОВАЛЕНКО М.В.

**ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ ІНСТИТУТУ ВИЗНАННЯ
У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

Статтю присвячено проблемам інституту визнання у міжнародному праві. Зокрема, проаналізовано і виявлено недоліки наявних на сьогодні проблем, пов'язаних із теоретичними та практичними аспектами визнання. Зроблено висновки та запропоновано вирішення деяких питань щодо проблеми визнання у сучасних реаліях.

Ключові слова: визнання, декларативна концепція, конститутивна концепція, обов'язок не визнавати, новостворена держава, суб'єкт міжнародного права.

Статья посвящена проблемам института признания в международном праве. В частности, проанализированы и обнаружены недостатки существующих на сегодняшний день проблем, связанных с теоретическими и практическими аспектами признания. Сделаны выводы и предложены решения некоторых вопросов по проблеме признания в современных реалиях.

Ключевые слова: признание, декларативная концепция, конститутивная концепция, обязанность не признавать, субъект международного права.

The article is devoted to the problems of the Institute of international legal recognition of the state in international law. In particular, the article analyzed the existing problems related to the theoretical and practical aspects of recognition.

The conclusions are made and solutions are suggested for some questions on the problem of recognition in modern realities.

Key words: recognition, declarative concept, constitutional concept, obligation not to recognize, newly formed state, subject of international law.

Вступ. Для сучасної системи міжнародного права є характерною низка проблем, які дотепер до кінця не врегульовані ані на теоретичному, ані на практичному рівнях. Серед таких проблем чільне місце посідає і питання визнання у міжнародному праві. На сьогодні у світі існує близько двохсот держав, проте ця цифра продовжує зростати.

Проблематика міжнародно-правової категорії визнання є багатогранною. Одним з її аспектів є тісний зв'язок із політикою, що підкреслюється в юридичній літературі. Так, наприклад, М.О. Баймуратов зазначав: «Визнання нової держави є політичним актом і не регламентується міжнародним правом» [1, с. 103]. Така змішана природа визнання часто призводить до виникнення колізійності у відносинах, які утворюються між суб'єктами міжнародного права.

Іншою проблемою є відсутність уніфікації цих міжнародних відносин, котрі відрізняються своєю багатоманітністю, що також викликає низку проблем на практиці.

Інститут міжнародно-правового визнання досліджували у своїх роботах такі вчені: М.О. Баймуратов, Я. Броунлі, Р. Лаутерпахт, І.І. Лукашук, К. Савчук, О.В. Тарасов, Д. І. Фельдман. Проте, незважаючи на приділення великої уваги з боку теоретиків цьому питанню, в доктрині і нині залишається наявність розбіжності між науковцями.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз співвідношення усталених концепцій визнання держав у міжнародно-правовій практиці, а також висунення пропозицій щодо шляхів подолання проблем, котрі стосуються визнання держав.

© КОВАЛЕНКО М.В. – студент III курсу (Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

Результати дослідження. Наукове дослідження цієї проблеми варто почати саме з аналізу поняття, яким характеризується реакція держав на факт виникнення нового суб'єкта на міжнародній арені. Оскільки термін «визнання» має доволі широке значення, з метою більш ефективного висвітлення проблеми автор пропонує більш детально розглянути термін «визнання держав».

Загалом у науці міжнародно-правове визнання держави треба тлумачити як односторонній правовий акт суб'єкта міжнародного права, яким констатується юридичний факт утворення нової держави та висловлюється намір вступити з новим суб'єктом міжнародного права у міжнародні правовідносини [2, с. 35].

Варто зазначити, що в теорії міжнародного права є дві концепції визнання держав – конститутивна та декларативна. Із цього приводу доцільним буде згадати слова Дж. Дугарта, який стверджував, що серед учених-юристів точиться нерозв'язна суперечка про те, чи може яке-небудь політичне співтовариство, що відповідає вимогам, які ставляться до новостворених держав, автоматично кваліфікуватися як «держава», або ж, крім цього, потрібне визнання іншими державами, щоб наділити його міжнародно-правовою особистістю [3, с. 238].

Таким чином, якщо характеризувати конститутивну теорію, то можна прослідкувати, що, згідно з нею, правосуб'єктність нових держав прямо залежить від визнання іншої держави, яка, в свою чергу, є членом міжнародного співтовариства. Тобто інші держави створюють нову для світового співтовариства, інакше кажучи, конституують її. У свою чергу, без такого конституювання новостворена держава у жодному разі не може бути визнаною суб'єктом міжнародного права. Проте в сучасних реаліях ця теорія знаходить незначне поширення серед вчених-міжнародників. Зокрема, це викликано тим, що вона має значну кількість недоліків, одним із таких є її суперечність принципу суверенної рівності держав. Про це зазначив у своїй праці Л. Оппенгейм, з чим, на нашу думку, не можна не погодитись [4, с. 136].

Іншою ж проблемою, з якою зіштовхнулися апологети цієї концепції, є відсутність закріплення необхідної кількості суб'єктів, котрі здійснюють визнання, для того щоб виникла правосуб'єктність, та моделі поведінки новостворених держав із тими, хто не підтримував їхнього визнання.

Отже, можна сказати, що на цьому етапі конститутивна теорія не може бути реалізованою та потребує значних доопрацювань із боку науковців.

Декларативна теорія визнання виступає повним антагоністом попередньої. Прихильники цієї теорії стверджують, що існування на міжнародній арені новостворених держав як суб'єктів міжнародного права не залежить від визнання іншими державами-учасниками світового співтовариства. З огляду на це можна сказати, що міжнародні обов'язки та права новостворених держав ніяк не залежать від прояву волі тих чи інших суб'єктів міжнародного права. У цьому баченні визнання, скоріше, здійснюється для побудови стійких та дружніх відносин із державою, що виникла.

Нині ця концепція є поширеною не тільки серед науковців, а і на практиці. Крім того, треба зазначити, що декларативна концепція навіть знайшла закріплення в кількох нормативних актах. Так, у ст. 3 Конвенції про права та обов'язки держав 1933 р. зазначається: «Політичне існування держави не залежить від визнання її іншими державами» [5, с. 3]. Така ж позиція простежується у ст. 13 Статуту Організації Американських Держав 1948 р.: «Навіть до свого визнання держава має право на захист своєї безпеки й процвітання, зважаючи на це, право організовуватися, як вважає за необхідне, видавати закони з питань, що її стосуються, і керувати різними органами, а також визнавати юрисдикцію й компетенцію своїх сусідів. Здійснення цих прав не має ніяких обмежень, крім поваги до прав інших держав відповідно до міжнародного права» [6, с. 239]. І тут треба зазначити, що саме ця нормативно-правова закріпленість може вважатись аргументом на користь цієї теорії, на відміну від конститутивної, де немає жодного закріплення в актах міжнародного права, зокрема щодо кількості країн, необхідних для того, щоб визнати нову державу.

Також, з огляду на принцип суверенної рівності всіх держав, вони, незалежно від часу їх створення, є абсолютно рівними між собою. Усі вони зобов'язані поважати правосуб'єктність одна одної. Таким чином, новостворена держава є суб'єктом міжнародного права з моменту її виникнення. І в такому разі дія норм загального міжнародного права буде поширюватися на неї. Природно, нова держава має сама визнавати ці норми і дотримуватися їх.

Отже, зважаючи на вищесказане, можна з упевненістю сказати, що декларативна теорія має значні переваги над конститутивною та посідає провідне місце в доктрині визнання. Проте варто мати на увазі, що на реалізацію новоствореною державою передбачених міжнародним правом прав

та обов'язків негативно може вплинути відсутність визнання з боку інших суб'єктів міжнародного права. Зокрема, проблема може виникнути у разі отримання членства у різних міжнародних організаціях, а це значно обмежить міжнародну право- та дієздатність нового утворення.

Тому, співвідносячи ці дві концепції, ми стикаємося з проблемою розходження у фактичному та юридичному аспекті проблеми: ми бачимо, що ідея декларативної концепції прямо закріплюється у ст. 3 Міжамериканської конвенції про права та обов'язки держав від 1933 р., проте не варто заперечувати того, що реальна реалізація державою прав на міжнародній арені можлива тільки за умови визнання, оскільки саме воно вибудовує ефективні відносини, які складаються між суб'єктами міжнародного права.

Так, ми вважаємо, доцільним буде частково погодитись із думкою І.Л. Литвиненка, що ці дві теорії варто розглядати як два необхідних етапи процесу становлення нової держави. Першою стадією є сам факт утворення нового суб'єкта міжнародних правовідносин внаслідок тих чи інших процесів всередині окремої держави. На цій стадії, зазначає вчений, втручання з боку інших держав має бути мінімальним, щоб не порушувати таких принципів, як право на самовизначення та невтручання у внутрішні справи держави. Другою стадією, яку він пропонує, має бути також і сам факт визнання як важливий етап становлення міжнародної правосуб'єктності нової держави. Це зумовлюється тим, що оскільки в сучасному світі невідворотно розвивається процес глобалізації, жодна держава не має бути ізольованою від міжнародного співтовариства. Її місце і роль на міжнародній арені тісно пов'язане зі спілкуванням з іншими державами, яке можливе за умови взаємного визнання [7].

Однак практика йде трохи іншим шляхом, і ми бачимо, як нині ряд держав намагається встановити певні зв'язки з іншими без офіційного визнання. До того ж, залишається питання кількості держав, необхідних для визнання та створення суб'єкту міжнародного права.

Досліджуючи проблему визнання держав, особливу увагу варто приділити питанню обов'язку визнавати чи не визнавати ту чи іншу державу. Практика йде шляхом, за яким визнання є добровільним актом для держав, що визнають.

Визнання як політичний та дискреційний акт за своєю сутністю не може створювати жодного правового обов'язку.

Проте це твердження не є абсолютним. Наприклад, в одній зі своїх праць англійський юрист-міжнародник Я. Броунлі зазначав: «Існує правовий обов'язок «визнання» хоча б для певних цілей, але не обов'язок прямого, публічного і політичного вирішення питання чи наміру вступити в дипломатичні відносини шляхом визнання. Ця остання форма визнання залишається дискреційною та політичною. При цьому визнання не обов'язково тягне за собою встановлення дипломатичних відносин, а відсутність дипломатичних відносин сама по собі не означає невизнання держави» [8, с. 154].

Тобто визнання є прерогативою держав, які, в свою чергу, на власний розсуд можуть приймати рішення про визнання або невизнання новоствореної держави.

З іншого боку, постає питання, чи існує якийсь обов'язок щодо невизнання. Тут треба зазначити, що міжнародно-правовими нормами можуть встановлюватися певні обмеження щодо визнання, які, з однієї сторони, торкаються суб'єктів міжнародного права, а з іншої – утворень, котрі є об'єктами визнання. Зокрема, коли члени міжнародного співтовариства здійснюють акт визнання, вони, безумовно, мають враховувати дотримання державами, котрі визнають, імперативних норм «*jus cogens*». Наприклад, однією з таких норм є заборона визнавати будь-які територіальні зміни, які здійснені шляхом примусу, тобто із застосуванням сили. Це знайшло своє відображення у «доктрині Стімсона», або, як її ще називають, «доктрині невизнання». У ній простежується принцип, згідно з яким створене діями, які суперечать міжнародному праву, становище є недійсним із точки зору міжнародного права. Це, зокрема, зміни, котрі трапились внаслідок насильницьких, збройних дій, а також їх загрози. Можна сказати, що зазначений у «доктрині Стімсона» принцип є, так би мовити, конкретним застосуванням загального принципу права «*ex injuria jus non oritur*».

Іншим прикладом, де знайшло вираження таке правило, є його закріплення в резолюції ГА ООН № 56/689, котра має назву «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» від 12 грудня 2001 р. [9]. Ключовими в цьому питанні є ст.ст. 40, 41 документа. Зокрема, в них зазначається, що за серйозні порушення міжнародних зобов'язань на державу може бути накладено певні санкції. Вбачається, що такі негативні наслідки можуть настати за порушення тих зобов'язань, які випливають з імперативної норми загального міжнародного права. Розібратися зі змістом поняття імперативної норми як такого допомагає ст. 53 Віденської конвенції про право

міжнародних договорів, за якою «імперативна норма загального міжнародного права є нормою, що приймається і визнається міжнародним співтовариством держав загалом як норма, відхилення від якої недопустиме і яку може бути змінено тільки наступною нормою загального міжнародного права, що мала б такий же характер» [10].

Крім того, фундаментальним є положення п. 2 ст. 41 цього нормативного акта, де зазначаються особливі наслідки порушення зобов'язань згідно з цим розділом: одним із таких є «обов'язок кожної держави не визнавати становище, що склалося внаслідок серйозного правопорушення, правомірним і не надавати допомогу порушнику чи іншим чином сприяти збереженню такого становища». Звідси і випливає той конкретний обов'язок не визнавати держави в тому разі, коли вони тим чи іншим чином серйозно порушили імперативні норми загального міжнародного права. Отже, це дає нам відповідь на зазначене вище питання.

Висновки. Підсумовуючи, треба зазначити, що визнання держави – це односторонній правовий акт суб'єкта міжнародного права, яким констатується юридичний факт утворення нової держави та висловлюється намір вступити з новим суб'єктом міжнародного права у міжнародні правовідносини. Дослідивши думки різних вчених, проаналізувавши тексти міжнародних документів та порівнявши джерела, ми можемо дійти певних висновків.

По-перше, на сьогодні є низка протиріч двох фундаментальних теорій визнання – конститутивної та декларативної, і, на нашу думку, було б доцільним усунути ці протиріччя шляхом розроблення науковцями-міжнародниками нової стійкої концепції, яка б включала в себе корективи двох попередніх.

По-друге, за доцільне вбачається створення нового єдиного кодифікованого акта про визнання держав, який би охоплював всі аспекти цього питання та надавав би відповідь на питання, як мають поводитись суб'єкти та об'єкти визнання, а також мав би загальнообов'язковий для всіх держав характер.

По-третє, практика у міжнародному праві йде шляхом, за яким визнання держав трактується не як обов'язок, а як право, крім того, існує й обов'язок не здійснювати акт визнання щодо держав, якщо ними буде серйозно порушено імперативні норми загального міжнародного права. А саме, якщо таке утворення виникло насильницьким шляхом, в результаті агресії.

Таким чином, вирішення запропонованих вище завдань дасть змогу ефективніше розв'язувати проблеми визнання, що виникають у процесі створення нової держави і її діяльності на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Баймуратов М.О. Міжнародне право. Х., 2002. 672 с.
2. Міжнародне право: навчальний посібник / За ред. М.В. Буроменського. К., 2006. 336 с.
3. Тарасов О.В. Суб'єкт міжнародного права : проблеми сучасної теорії : монографія. Х., 2014. 512 с.
4. Оппенгейм Л. Международное право. Том I. Мир. Полутом I. М., 1948. 408 с.
5. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, Signed at Montevideo, 26 Dec., 1933 URL: [https://www.ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo Convention.pdf](https://www.ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo%20Convention.pdf).
6. Тарасов О.В. Суб'єкт міжнародного права : проблеми сучасної теорії : монографія. Х., 2014. 512 с.
7. Литвиненко. І.Л. Визнання держав у міжнародному праві. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/758.pdf>.
8. Броунлі Я. Международное право: в двух книгах. – Книга первая. М., 1977. 536 с.
9. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей № 56/83. Ответственность государств за международно-противоправные деяния 12.12.2001 года. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/477/99/PDF/N0147799.pdf?OpenElement>.
10. Віденська конвенція про право міжнародних договорів, Австрія, Відень 23 травня 1969 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_118.